

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
ФАКУЛТЕТ „УПРАВЛЕНИЕ“
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТУРИЗМА“

Деница Миладинова Нанкова

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АГРОТУРИЗМА ЧРЕЗ
ИЗПОЛЗВАНЕ НА БИОПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 3.9. Туризъм,
докторска програма „Икономика и управление“ (туризъм)

ВАРНА

2024

Дисертационният труд е в общ обем от 218 страници, включващи основен текст във въведение (5 страници), три глави (179 страници), заключение (4 страници), списък на използваната литература (14 страници) и приложения (12 страници). Основният текст съдържа 13 таблици, 43 фигури, 1 формула и са цитирани 154 източника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на ..... г. от ..... ч. в зала ..... на Икономически университет – Варна на заседание на Научно жури, назначено със Заповед № РД - ..... от ..... г. на Ректора на Икономически университет – Варна.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се на интернет страницата на Икономически университет – Варна, www.ue-varna.bg.

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
ФАКУЛТЕТ „УПРАВЛЕНИЕ“
КАТЕДРА „ИКОНОМИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ТУРИЗМА“

Деница Миладинова Нанкова

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АГРОТУРИЗМА ЧРЕЗ
ИЗПОЛЗВАНЕ НА БИОПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
по професионално направление 3.9. Туризъм,
докторска програма „Икономика и управление“ (туризъм)

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

Проф. д-р Велина Иванчева Казанджиева

НАУЧНО ЖУРИ:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

РЕЗЕРВИ:

- 1.
- 2.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1.

2.

ВАРНА

2024

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за защита на заседание на катедра „Икономика и организация на туризма“ при Икономически университет – Варна на .....г. Авторът е докторант към катедра „Икономика и организация на туризма“ при Икономически университет – Варна и разработката е извършена в същия университет.

Автор: Деница Миладинова Нанкова

Заглавие: Възможности за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България.

Тираж: .....

Отпечатан в .....

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Актуалност на изследването

Един от бързо развиващите се сектори в национален и световен мащаб е селското стопанство. От една страна, понижаването на приходите на земеделските производители и необходимостта от иновации в извън градските райони е съпроводено от колебанията в цените на продуктите и вътрешните недостатъци на този вид пазар. От друга страна, туризмът е основен двигател на редица стопански дейности и национални икономики. Неговата насоченост е свързана с осигуряване на допълнителни доходи на населението, генериране на работни места и постигане на устойчиво развитие. Всичко това води до необходимостта от постигане на дълготрайна и стабилна връзка между селското стопанство и туристическата индустрия.

Актуалността на разглежданата научна проблематика е свързана с прякото и косвено влияние, което агротуризмът оказва върху селския начин на живот и околната среда. От началото на века земеделските производители насочват своето внимание към туризма с цел диверсификация на своята дейност и повишаване на доходите. Аграрният туризъм се е превърнал в ефективен начин за постигане на устойчиво развитие в туристическата индустрия и селските райони в световен мащаб. През 2023 г. размерът на глобалния пазар на агротуризма възлиза на 56, 97 млрд. \$, като очакванията са да се увеличи с 6,5 % в следващите пет години¹. По последни данни на немския изследователски институт в областта на земеделието FIBL и международната мрежа от организации за насърчаване на биологичното земеделие IFOAM сертифицираното биостопанство е достъпно от 191 страни, като броят на опериращите възлиза на 3,7 млн.² Основна цел на агротуризма е насърчаване на местна екологична общност, насочена към постигане на положителна връзка между обществото и природата. Въпреки това не съществува единно определение за този термин. Това води до необходимостта от изследване и анализиране на същността, характеристиките и особеностите на агротуризма

---

¹ Research and markets. Agritourism Global Market Report 2023. 2023 < <https://www.researchandmarkets.com/report/agritourism> > 01.03.2024.

² FIBL-IFOAM - Organics international. The world of organic agriculture. Statistics & Emerging trends. 2023. <<https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1254-organic-world-2023.pdf> > 01.03.2024.

чрез прилагане на биологични практики както в теоретичен аспект, така и по отношение на неговата практическа реализация, за да се очертаят благоприятните възможности пред развитието му.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд е агротуризмът в България като алтернативна туристическа форма, осъществявана в селски райони с цел удовлетворяване на специфични потребности и желания на посетителите от участие в селскостопански дейности.

Предмет на настоящото изследване са особеностите и възможностите за развитие на агротуризма с акцент върху използването на биопродукти в процеса на туристическото потребление.

Цел и задачи на изследването

Поставената в дисертационния труд *научно-изследователска цел* е: въз основа на теоретичните аспекти на агротуризма и биологичните продукти да се проучат възможностите за развитието им в България, за да се дефинират направленията за подобряване на агротуристическия бизнес в страната.

Дефинираната цел се реализира чрез декомпозиране и изпълнение на следните *изследователски задачи*:

- Да се изследват основните теоретични постановки, свързани със същността на агротуризма и биопродуктите като се определят тяхната роля, типология и особености при функционирането им.
- Да се разработи концептуален модел за използване на биопродукти в българския агротуризм.
- Да се разкрият състоянието и особеностите на агротуризма чрез биологични продукти в България.
- Да се проучи отношението на българите към потреблението на биопродукти и предприемането на агротуристически дейности, на базата на което да се разкрият и оценят ключовите възможности за растеж на агротуризма в страната.

- Да се изведат насоки за развитие на аграрния туризъм чрез предлагане на биопродукти в България.

Изследователски инструментариум

В *методологичен план* в дисертационния труд са използвани разнообразни изследователски подходи. За теоретичната и изследователската основа на проучването е приложен системен анализ. Той дава възможност на базата на съществуващите (традиционни и съвременни) теоретични и практически виждания относно агротуризма, да се изведат основни изводи и насоки за развитие на тази алтернативна форма на туризъм в Република България. Методите, използвани в разработката, са индукция, дедукция, анализ, синтез, сравнителен и ситуационен анализ, дескриптивни, статистически и математически методи, кабинетно проучване и фокус група. Осъществено е онлайн анкетно проучване, чиито резултати са обработени чрез програмния продукт SPSS.

Информационно осигуряване

Като *източници на информация* са използвани академични публикации на специалисти в областта на агротуризма и биопроизводството, статистически данни и отчети на национални институти, неправителствени организации, местни и чуждестранни агротуристически места и интернет сайтове, свързани с предлагането и развитието на аграрния туризъм и биопродуктите.

Изследователска теза и хипотези

Основната теза в дисертацията е, че съществуват редица благоприятни възможности за развитие на агротуристическата дейност в България чрез използване на биологични продукти. Потвърждение за това са формулираните *хипотези*, свързани с изследването на отношението на българите към агротуризма и биопродуктите в страната:

Хипотеза 1: Очертава се ясно изразена тенденция към положителен ръст на показателите за развитие на туризма, в т.ч. и на агротуризма.

Хипотеза 2: Съществува ясно изразена тенденция на положително развитие на българското биологично земеделие и увеличаване на производството на биологични продукти.

Хипотеза 3: Потенциалното търсене подкрепя развитието на агротуризма чрез изявена готовност за закупуване на биопродукти и практикуване на агротуризмъ.

Ограничения и проблеми при изследването

При разработване на настоящата дисертация са формулирани *ограничения*, отнасящи се до:

✓ Спецификата на анкетното проучване: Видът на извадката е неслучайна, целева по метода на отзовалите се по демографски признаци – възраст и доход. Необходимо е респондентите да са над 18 годишни и с доход на член от семейството над 780 лв.³ Според изследване на Министерството на земеделието и храните и Министерството на туризма това са лицата, които най-често взимат решение за покупка на здравословни продукти и предприемат туристически дейности.

✓ Особеностите на респондентите: Все още туристите, които посещават агротуристическо място в България и участват активно в селскостопанските дейности, не са напълно проучени и не е създаден профил за тях.

В процеса на изследването са очертани *проблеми*, свързани с липсата на специализирана литература по агротуризмъ, недостатъчните изследвания и обобщени местни и чуждестранни официални статистически данни в тази област. Допълнение към това е полученият отказ от респонденти за участие в анкетното проучване.

---

³ Министерство на труда и социалната политика. Минималната работна заплата става 780 лв. от 1 януари 2023 г. 2022. <<https://www.mlsp.government.bg/pomoshchite-za-670-000-dushi-s-uvrezhdaniya-se-uvvelichavat-s-22-ot-nova-godina>> 01.03.2024.

II. Съдържание на дисертационния труд

ВЪВЕДЕНИЕ	5
I. ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА АГРОТУРИЗМА И БИОПРОДУКТИТЕ	10
1.1. Същностна характеристика и типология на агротуризма.....	10
1.1.1. Поява на агротуризма	10
1.1.2. Дефиниране и особености на агротуризма	13
1.1.3. Типология на агротуризма	28
1.2. Значение на агротуризма	33
1.2.1. Роля на агротуризма и добри практики	33
1.2.2. Пазарна характеристика на агротуризма	39
1.3. Особенности на биопродуктите и значението им за агротуризма	52
1.3.1. Произход и същност на биопродуктите	52
1.3.2. Развитие и състояние на биологичното производство	59
1.3.3. Значение на биопродуктите за агротуризма	64
1.4. Концептуален модел за използване на биопродукти в агротуризма	70
II. ГЛАВА ВТОРА: АНАЛИЗ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА АГРОТУРИЗМА ЧРЕЗ БИОПРОДУКТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	77
2.1. Методика и изследователски инструментариум	77
2.2. Оценка на значението на агротуризма в България	79
2.3. Анализ на биопродуктите в България	87
2.3.1. Пазарна оценка на биологичните продукти в България	87
2.3.2. Правна рамка на биопродуктите в България	94
2.4. Характеристика и оценка на агротуризма чрез биопродукти	107
2.4.1. Ситуационен анализ на агротуризма	107
2.4.2. Изследване на отношението на българите към потреблението на биопродукти в агротуризма	116
III. ГЛАВА ТРЕТА: НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АГРОТУРИЗМА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЧРЕЗ БИОПРОДУКТИ	133

3.1. Тенденции и перспективи пред агротуризма чрез биопродукти	133
3.2. Маркетингова стратегия за устойчиво развитие на агротуризма и биопродуктите	142
3.3. Проблеми и предизвикателства пред агротуризма и биопроизводството ...	156
3.4. Предложения и препоръки за подобряване на агротуризма чрез използване на биопродукти	166
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	188
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	192
ПРИЛОЖЕНИЯ	206

III. Кратко представяне на дисертационния труд

Глава Първа.

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА АГРОТУРИЗМА И БИОПРОДУКТИТЕ

В параграф 1.1. е извършен преглед на български и чуждестранни литературни източници относно *същностната характеристика и класификацията на агротуризма*. На първо място е представена *появата на понятието „аграрен туризъм“*. От хронологична гледна точка той възниква по време на следвоенното възстановяване на Западна Европа, като основната цел е задържане на населението в селските райони чрез подпомагане на земеделските производители в туристическия сектор. Франция е една от първите държави, в които се развива тази алтернативна форма на туризъм, като е обявена за „лидер в предлагането и търсенето на селски туризъм“⁴. Развива се изключително бързо в САЩ, Китай, Индия и Бразилия. На второ място е извършен исторически *преглед на термина*, като са представени неговите *особености*. Допълнение към това са разгледани следните дефиниции - селски и фермерски туризъм, като са обобщени приликите и разликите в трите концепции. В науката и практиката не е изведено единно и общоприето определение, свързано с термина „агротуризм“⁵. Формулираните дефиниции през годините значително се различават в зависимост

⁴ Георгиев, Г. Някои особености и проблеми в развитието на селския и екологичен туризъм в България. // Туризмът – предизвикателства в условията на икономическа криза. Сб. Статии. Нов български университет – София, 2011, с. 308.

⁵ Phillip, S., Hunter, C., Blackstock, K. A typology for defining agritourism. // Tourism Management, 31, 2010, p. 754-758.

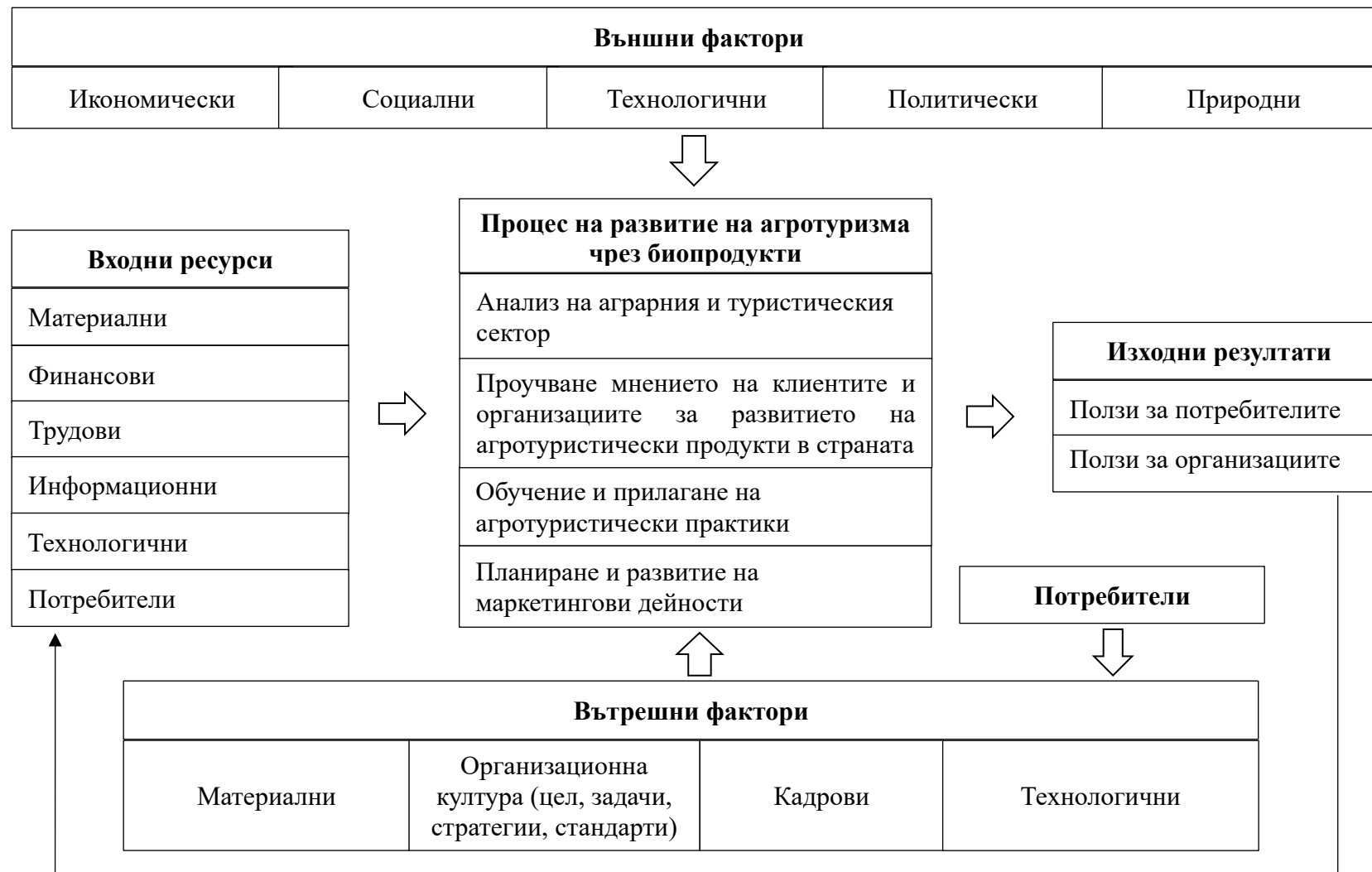
от използваната терминология и от отношението на предлаганите туристически и земеделски дейности. За целите и в изпълнение на изследователските задачи в дисертационен труд е формулирана следната дефиниция: аграрният туризъм представлява разновидност на селския туризъм, включващ туристически и земеделски дейности, които са предлагани от селскостопанските производители за генериране на допълнителни доходи и извършвани доброволно от страна на посетителите (туристите) с цел отдых, развлечение, наслада и образование. На трето място и изведена *типологията* на агротуризма, като са представени в хронологичен ред и според основните им критерии. В дисертационния труд класификацията е обобщена в зависимост от територията, вида транспорт, мястото за настаняване, продължителността на престоя, начина и формата на организация.

Параграф 1.2. извеждана на преден план *значението на агротуризма*, като разглежда *ролята на този алтернативен вид туризъм, примерите за добри практики и пазарната ѝ характеристика*. Аграрният туризъм създава икономически и неикономически ползи за земеделските стопани и местното население, на базата на които са представени предимствата и недостатъците в този сектор. Сред примерите за добри практики в световен мащаб са Liberty Hill Farm, Big Island Bees, Taos Goji Eco Lodge and Farm, Los Arenalejos Layesera, Dana Pani Organic Farmstay, Acton Scot, Dalabelos Estate и др. В пазарната характеристика на агротуризма са включени данни относно населението в селските райони, традиционното стопанство, заетостта, безработицата и туристическия сектор, в това число и аграрния туризъм в САЩ, Европа и Китай.

Параграф 1.3. разглежда *особеностите на биопродуктите и ролята им за агротуризма*. Представени са множество *дефиниции*, свързани с *биологичните продукти*. За правилното разбиране на този термин са изследвани допълнителните понятия „органичен“, „натурален“ и „екологичен“ продукт. Изведено е в хронологичен ред *развитието и състоянието на биологичното производство* в световен мащаб. На основата на този анализ е формулирано заключението, че биологичното земеделие в съчетание с туристическия сектор и в частност с агротуризма води до създаването на нови работни места;

намаляването на обезлюдяването в селските райони; повишаването на стандарта на живот на местното население и увеличаването на продажбите на биопродукти в туристическите и търговски обекти. Това е основна причина държавата и фермерите да насочват своето внимание и усилия за създаване на взаимовръзка между двата отрасъла.

В параграф 1.4. е направен авторски опит за конструиране на *концептуален модел* за развитие на агротуризма чрез биопродукти, представен на фигура 1. В него участват понятия, свързани със съответната предметна област, а именно аграрния и туристическия сектор. Включва елементи, които са системно обвързани. Анализът на факторите и детерминантите в процеса на развитие на агротуризма чрез биологични продукти насочва към възможностите за създаване на агротуристически пазар в Р. България и постигане на напредък в национален и световен мащаб. Основната цел на модела е удовлетворяване на нуждите, желанията и очакванията на крайните потребители и постигане на устойчиво развитие в напредналия свят от страна на организациите (фермите). Входът на системата е основна част от концептуалния модел на изследването, в който намират изражение елементите на агротуризма - материални, финансови, трудови, информационни, технологични ресурси и потребителите. Върху тази основа оказват вътрешни (материални, организационна култура, кадрови и технологични) и външни фактори (икономически, социални, технологични, политически и природни), които търпят промени в следващите етапи. Процесът на развитие на агротуризма чрез биопродукти преминава през четири етапа – анализ на аграрния и туристическия сектор, проучване на мнението на крайните потребители и организациите относно агротуристическия продукт чрез биопродукти, обучение и прилагане на агротуристически практики, планиране и развитие на маркетингови дейности за популяризиране на тази разновидност на туризма. Последният етап от концептуалния модел за развитие на агротуризма чрез биопродукти са получените данни или изходните резултати. Те обхващат ползите за крайните клиенти и фирмите.

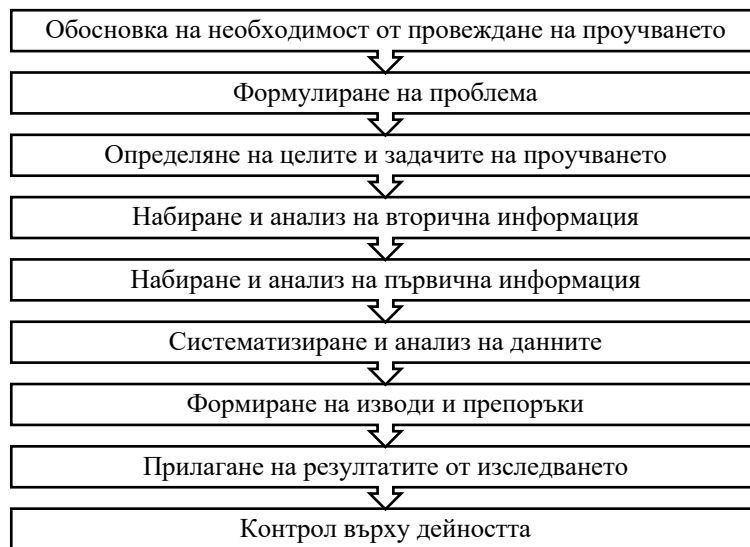
Фиг. 1. Концептуален модел за развитие на агротуризма чрез биопродукти

Източник: изготвено от автора.

Глава Втора

АНАЛИЗ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА АГРОТУРИЗМА ЧРЕЗ БИОПРОДУКТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Параграф 2.1. разглежда *методиката и изследователския инструментариум* при изследване на възможностите за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България. Представени са четирите етапа в процеса по разработване на дисертационния труд – кабинетно проучване, проучване на мнения и оценки за агротуризма чрез биопродукти сред населението на страната, използване на специализиран софтуерен продукт за анализ и обобщение на резултатите от получените отговори на респондентите и дефиниране на изводи и препоръки за използване на резултатите. Настоящата разработка се развива на базата на процесно разгърнат модел, представен на фигура 2.

Фиг. 2. Процесно разгърнат модел на проучването на агротуризма чрез биопродукти

Източник: изготвено от автора.

Параграф 2.2. изследва *значението на аграрния туризъм в България*. Представена е информация относно населението на страната, териториалното разпределение, преселенията, земеделското стопанство и туристическия сектор (вкл. аграрния). Необходимо е да се уточни, че наличната информация за тази алтернативна форма на туризъм, представена в литературата и практиката, е

оскъдна и неизчерпателна. В страната липсва официална статистика за агротуризма, което затруднява анализа на пазара, планирането на политики и неговото развитие. Това дава насоките за потребността от формиране на система за събиране на данни относно агротуристическите стопани, туристите, търсенето и агротуристическия продукт, провеждането на редовни проучвания, централизиране на данните, сътрудничество между държавата, бизнеса, научните организации и неправителствения сектор и разпространяването им до всички заинтересовани страни.

В параграф 2.3. е представен анализ на биопродуктите в България, в който се включва *пазарна оценка* и *пазарна рамка* на тези алтернативни продукти. Биологичното земеделие в страната може да се проследи пред 90-те години на 20 век и се развива през последните години. Проучена е биологичната земеделска площ в страната, броя търговци, лидерите в биопроизводството в ЕС, вида биологични продукти, животновъдството, продажбите, електронната търговия и др. Анализът на нормативните документи, налични на българския и европейския пазар, може да се обобщи по следния начин: Първо, на национално ниво съществуват нормативни документи, които са приети преди 2007 г. и след влизането на страната в ЕС. По този начин са създадени единни изисквания към българските и европейските производители на биологични продукти. Второ, в Европейския съюз и по конкретно в Република България съществува законодателство, което определя условията по производство и търговия на биологичните продукти. Това дава възможност за следване на ясни и конкретни правила и спазване на стандарти, приети от всички страни. Трето, задължително условие за производството и предлагането на биологични продукти са правилата при етикетирание. Съществуват множество знаци, които обозначават този вид продукт според мястото на създаване и предлагането му. Четвърто, надзорът на българските биологични оператори се осъществява от контролиращи лица, упълномощени и подлежащи на проверка от Министерството на земеделието и храните. Производителите, преработвателите и търговците са подлагани на непрекъснат материален и документален контрол. Пето, всички заинтересовани страни спазват стриктно изготвените условия за внос и износ на този вид

продукти, което води до ограничаване на нелоялната конкуренция и изключване на несертифицирани продукти от този вид пазар. Шесто, биологичното производство е насочено към опазване на околната среда и подпомагане на биологичното разнообразие. Държавите от Европейския съюз имат стриктни политики относно прехода от конвенционална към биологична продукция чрез изключване на ГМО, подобрители и изкуствени добавки. Това води до повече възможности на производителите чрез подпомагането им от страна на държавните органи (финансова подкрепа, данъчни облекчения, помощи и др.).

Параграф 2.4. разкрива основните *характеристики и оценка* на агротуризма чрез биопродукти. Извършен е *ситуационен анализ* на аграрния туризъм. Формулирани са предимствата, недостатъците, силните и слабите страни на тази алтернативна форма на туризъм. Като на базата на SWOT анализ са представени стратегически направления за развитието на агротуризма в България, които са обобщени на таблица 1.

Таблица 1

Стратегически направления за развитие на агротуризма в България

TOWS анализ		Вътрешна среда	
		Предимства (Strengths)	Недостатъци (Weaknesses)
Външна среда	Възможности (Opportunities)	Стратегия S-O: План за развитие на агротуризма, осъществен чрез реализация на силните страни и възможностите.	Стратегия W-O: Подобряване на достъпността на селските райони чрез ограничаване на слабите страни и създаване на нови възможности.
	Заплахите (Threats)	Стратегия S-T: създаване на развлекателни селскостопански туристически атракции в селските райони с цел постигане на удовлетвореност на туристи чрез използване на предимствата и елиминиране на заплахите.	Стратегия W-T: Обучение и подготовка на туристическите кадри чрез редуциране на слабите страни и заплахите.

Източник: Таблицата е съставена от автора.

Като резултат от направения анализ до този момент може да се обобщи, че агротуризмът е един от най-предпочитаните алтернативни форми на туризма в света. През последните години тази концепция набира популярност в България.

Въпреки това агротуризмът е в начален стадий на развитие, който има възможност за постигане на висок темп на растеж. Той поддържа и развива различни аспекти в селския начин на живот. Насърчаването на агротуризма изисква подкрепата както на държавно ниво (Министерството на земеделието и храните и Министерството на туризма), така и на местно ниво (населението в селските райони). Съществува необходимост от незабавни мерки, свързани с популяризирането на алтернативните форми на туризъм, местата за настаняване, привличането и ангажирането на повече земеделски производители, поддържането на съоръжения, гостоприемство и връзките с обществеността. Селското стопанство, съчетано с туристическия бизнес, е подходяща и съвременна стратегия за постигане на устойчив растеж.

На следващо място е проведено *емпирично изследване* относно отношението на българите към потреблението на биопродукти в агротуризма. Въпросите, поставени пред респондентите, са свързани със социалните и демографските характеристики (пол, възраст, заетост, семейно и финансово положение), потребителските навици (същност на агротуризма, потребление – място и време на покупка, посещението и удовлетвореността от него, информираността, причините за предприемане на такава алтернативна форма на туризъм, дейностите и услугите в агротуристическите обекти, възможностите за развитие и агротуристическите практики, производството, произхода и потреблението на биопродукти, информираността, мястото на покупка, причините за закупуване и др. При последния въпрос „Бихте ли посетили агротуристическо място, в което се продават биопродукти“ 94,2% от анкетираните заявяват своето желание, докато едва 5,4 не биха предприели такъв вид туризъм и 0,4% посочват друго (основен мотив е цената). Аграрният туризъм се е превърнал в една от най-важните сфери на туристическата дейност в селските райони. Посещението на агротуристическите обекти в България зависи от множество фактори. То е резултат от разнообразни причини, които оказват влияние върху процеса на вземане на решение за туристическо пътуване в селските райони. На основата на проведеното емпирично изследване на отношението на българите към

потреблението на биопродукти в агротуризма могат да се формулиран следните изводи и обобщения:

✓ Посетителите, които отсядат в агротуристически ферми, са предимно зрели, добре образовани и финансово заможни хора.

✓ Като цяло респондентите са запознати с термините „агротуризм“ и „биопродукти“. Въпреки това се отличават неточности при тяхното определяне от страна на анкетираните.

✓ Основните причини, поради които туристите избират тази алтернативна форма на туризма, са възможностите за почивка сред природата на ограничен брой от хора при благоприятни условия, характерни за селските райони, предлагани на достъпни цени.

✓ Агротуристическите дейности, които са предоставяни и избирани от агротуристите, са настаняване, изхранване, продажба на биопродукти, обучение в земеделието и животновъдството.

✓ Трите предпочитани места за настаняване в агротуристическите обекти са къща за гости, ферма и био хотел.

✓ Анкетираните избират най-вече български биопродукти, като ги свързват с положителното влияние върху здравето, високото качество, лесната достъпност, богатото разнообразие и възможностите за сертифициране.

✓ Според по-голямата част от респондентите е необходимо развитие на агротуризма в страната. Задължително условие за това са устойчивите практики в селските райони и прилагането на биологични изисквания при растениевъдството и животновъдството.

В обобщение това изследване дава фундаментални познания относно агротуристическия сектор чрез използване на биопродукти в България, неговите перспективи, търсенето му от страна на крайните туристи и значението му за бъдещи изследвания. Проучването е осъществено в онлайн пространството и е насочено към българските граждани. Това доказва полезността му при повторно изследване. Бъдещите изследвания имат възможност да анализират предизвикателствата на сектора и да идентифицират прагматични начини за решаването им. В допълнение е необходимо осъществяване на други качествени

методи като дълбочинни интервюта с повече заинтересовани страни, които ще осигурят по-голяма представа за мотивите на агротуризма от гледната точка на търсенето и предлагането. Развитието на агротуризма в България чрез използване на биопродукти е от съществено значение за напредъка на страната както в икономически, така и в социален аспект. Намалването на бедността и подема на селските райони е основна цел на държавата през последните години. Основата на това е насочена към желанията на фермерите, способността за създаване на необходимата инфраструктура и интереса на туристите към подобна форма на туризма. В заключение на направения анализ може да се заяви, че потенциалното търсене подкрепя развитието на агротуризма чрез изявената готовност за закупуване на биологични продукти и практикуване на агротуризмъ. Възможностите за напредък и устойчивостта на този вид туризъм зависят от търсенето и предлагането. Изследванията в тази област са фокусирани основно върху развитите страни, а проучванията в напредналите държави са ограничени. Това е основната причина, поради която е необходим периодичен преглед на литературата и създаване на практически насоки за правилното развитие на агротуризма. То е изпълнимо чрез дефиниране на тенденциите и перспективите, определяне на критерии за устойчивото развитие, изграждане на маркетингова стратегия, обобщаване на проблемите и предизвикателствата и синтезиране на предложенията и препоръките за подобряване на агротуризма чрез използване на биопродукти.

Глава Трета.

НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ НА АГРОТУРИЗМА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЧРЕЗ БИОПРОДУКТИ

В изпълнение на изследователските задачи на дисертационния труд в параграф 3.1. са систематизирани *тенденциите и перспективите* пред агротуризма в България чрез биопродукти, базирани на получените резултати от пазарните анализи и проведеното емпирично изследване (фигура 3).

Фиг. 3. Тенденции в развитието на агротуризма чрез биопродукти в България

Източник: Фигурата е съставена от автора.

Социалните тенденции са свързани със склонността на българското население към нуждата от отдалечаване от глобализацията и масовия туризъм; здравословния модел на съществуване; нарастващия интерес към знанията в производството на биопродукти; предлагането на занаятчийско производство в земеделските райони и културното преживяване (храната и туризма). Потребителските тенденции са насочени към краткото разстояние между туристите и агротуристическото място; потребителите (най-често са семейства с деца, възрастни хора и детски групи); посещението от страна на местното население; предпочитанията (кратки, интензивни и активни почивки); положителна връзка между агротуризма и други алтернативни форми на туризма. Демографските тенденции включват вида на туризма (индивидуален или групов), целевата аудитория (малко на брой посетители на възраст между 35 и 45 години и над 65 години), високата платежоспособност на туристите, образованието, индивидуализма, честотата на посещение, факторите, влияещи върху решението за избор на агротуристическо място; информираността. Икономическите въздействия са свързани с развитието на местната икономика и създаването на нови работни места в селските райони; намаляването на миграционните процеси; застаряването на селското население; подобряването на качеството на живот и увеличаването на свободното време; трайната връзка между агротуризма и

екологосъобразни стратегии; институционалната рамка; типичното местно производство; транспорта и комуникациите и природните ресурси.

Параграф 3.2. представя *маркетингова стратегия за устойчиво развитие* на агротуризма чрез биопродукти. Разгледани са възможностите и механизмите за този вид напредък; документите, влияещи върху агротуристическите места. Сред механизмите са обучение и образование, сътрудничество, финансиране, маркетинг, законодателство, сертификация, изследвания и разработки, мониторинг и оценка. За осъществяване на маркетинговата стратегия е анализиран маркетинговия микс – продукт, цена, дистрибуция и промоция в тази област. Устойчивото развитие оказва положително въздействие върху агротуризма и биопродуктите, като ги превръща в интегрирана форма на туризъм чрез прилагане на биологични практики, съчетавайки икономическото развитие със социалната отговорност и опазването на околната среда. Изследването и осъществяването на маркетингова стратегия за това във всяко агротуристическо място би довело до редица позитиви както за фермерите и всички заинтересовани страни в селските райони, така и за туристите. Посредством съсредоточаването върху комбинацията на представените механизми и подходи аграрният туризъм и биологичното производство имат възможност да се превърнат в по-устойчив, ефективен и екологичен. Практикуването им може да бъде отличителна черта за напредъка на България сред развитите страни в тази област. Постигането на формулираните цели като намаляване на бедността и неравенството, диверсификация на дейността на фермерите, прилагане на биологични и екологични практики и опазване на околната среда води до редица начини за по-бързо постигане на устойчиво развитие.

Параграф 3.3. разглежда *проблемите и предизвикателствата* пред агротуризма и биопроизводството. Развитието на агротуризма, съчетано с производство, потребление и дистрибуция на биопродукти, е съпътствано с известни рискове при изграждането, прилагането и поддържането на такъв бизнес модел. Те могат да се класифицират като общи предизвикателства и потенциални проблеми при прилагане на агротуристически и биологични практики в селските райони. Първият вид са свързани с последствията от пандемията КОВИД-19,

неустойчивото развитие, социалните проблеми, зависимостта от чуждестранни туристи и промените в климата. Те от своя страна са характерни както за агротуризма чрез биопродукти, така и за всяка една туристическа дестинация в България. Вторият вид рискове са насочени към икономическата, биологичната и физическата среда, в която се осъществява земеделието. Основно те са отправени към спецификата на селското стопанство, производствения процес и икономическата ефективност на редица системи в индустрията. Потенциалните проблеми пред агротуризма и биопродуктите в България са обобщени на фигура 4.

За изпълнение на задачите в параграф 3.4. са формулирани и анализирани *предложенията и препоръките* за подобряване на агротуризма чрез използване на биопродукти в България. Агротуризмът се свързва с устойчивото развитие на селските райони чрез постигане на хармония между човека и природата. Тази алтернативна форма на туризъм се развива на базата на нарастващо търсене и нови форми на реализация. За постигането на устойчиво развитие в аграрния туризъм посредством предприемане на биологични практики в земеделието са разгледани следните аспекти, към които е необходимо насочване на вниманието:

- ✓ Изграждане и подобряване на съществуващите обекти за настаняване и места за изхранване;
- ✓ Създаване на агротуристически дейности чрез биопродукти и разширяване на продуктовата гама;
- ✓ Увеличаване на качеството;
- ✓ Повишаване на осведомеността;
- ✓ Използване на дигитални технологии;
- ✓ Подпомагане от страна на държавата и привличане на инвестиции;
- ✓ Промяна на имиджа на биопродуктите;
- ✓ Разработване на изследвания и разработки;
- ✓ Създаване и прилагане на система за оценка на агротуризма и биопродуктите и осъществяване на контрол;
- ✓ Постигане на международно сътрудничество.
- ✓ Опазване на околната среда.

Земеделски стопанства	<ul style="list-style-type: none"> • липса на знания и умения; • недоверие към иновациите; • недостатъчна кооперация; • негативно отношение към агротуризма и биопродуктите;
Агротуристически продукт	<ul style="list-style-type: none"> • некачествен продукт; • недостъпност; • недостатъчни маркетингови дейности; • неподходяща материална база;
Туристи	<ul style="list-style-type: none"> • поведение към агротуризма и биопродуктите; • сезонност; • недостатъчна осведоменост; • ценова чувствителност; • негативни отзиви;
Местно население	<ul style="list-style-type: none"> • липса на желание за развитие на агротуризм; • ниско ниво на сътрудничество; • негативни нагласи и некачествено предлагане; • недостатъчна квалификация;
Държавни ограничения	<ul style="list-style-type: none"> • закони и изисквания; • високи данъци и такси; • липса на координация; • недостатъчно финансиране;
Пазарни фактори	<ul style="list-style-type: none"> • достъпност; • недостатъчна конкурентоспособност; • конкурентна среда; • недостатъчен интерес;
Материални условия	<ul style="list-style-type: none"> • недоразвита инфраструктура; • неподходяща материална база; • недостъпност на технологиите;
Природни фактори	<ul style="list-style-type: none"> • замърсяване на околната среда; • обкръжаваща среда; • природни бедствия; • биологично разнообразие;

Фиг. 4. Потенциални проблеми пред агротуризма и биопродуктите в България

Източник: Фигурата е съставена от автора.

Представени са примери за уникални предложения в аграрния туризъм, чрез които селскостопанските производители имат възможност да предложат на туристите с цел повишаване на интереса и привличане на голям брой посетители. Пример за това са агро СПА, агротерапия, астрономически наблюдения, гурме дегустации, агро приключения, образователни програми за деца, арт ателиета, тематични фестивали, събития и доброволчески програми.

В дисертационния труд е анализирана наличната пазарна информация относно агротуризма и биопродуктите в България и са представени резултати от лични авторски изследвания. Те намират приложение в развитието на тази алтернативна форма на туризъм. На базата на получените резултати от проучването е възможно прилагането им в различни сфери като: постигане на напредък в агротуризма чрез идентифициране на предпочитанията на туристите и оценка на съществуващите продукти и услуги (анкетите подпомагат за определяне на предпочитанията на агротуристите по отношение на дейностите, настаняването, изхранването, атракциите и др. и оценяване на удовлетвореността на посетителите от съществуващите агротуристически дейности.); осъществяване на маркетингови дейности в тази алтернативна форма на туризъм в страната чрез изготвяне на целеви групи и избор на комуникационни канали (респондентите насочват към идентифициране на целевите групи и определяне на най-ефективните канали за достъп до крайните туристи.); планиране и управление на агротуристическите дестинации чрез оценка на потенциала на дестинациите и определяне на приоритетите им; изследване и образование чрез проследяване на тенденциите в агротуризма, откриване на нови възможности и предизвикателства и разработване на информативни програми и материали за агротуризма; разработване на политики, оценка на въздействието им и постигане на регулация. Допълнение към това резултатите от проучванията могат да се използват за привличане на инвестиции чрез разкриване на потенциала на пазара и търсенето от страна на туристите; подобряване на качеството на продуктите и услугите като идентифицират областите, в които може да се подобри; укрепване на местните общности като осигуряване на допълнителни доходи и стимулиране на местната икономика. Изготвените авторски резултати от направените

проучвания в дисертационния труд спомагат за изготвяне на агротуристически продукти и услуги, които отговарят на търсенето; подобряване на агротуристическия пакет и идентифициране на нови възможности. Необходимо е да се отбележи, че те са един от източниците на информация, които трябва да се вземат под внимание при предприемането на решения в областта на агротуризма, и насочват към съчетаването им с други източници на данни.

Контролът върху дейността в агротуризма е непрекъснат процес, при който основен момент е адаптацията към променящите се условия и нужди на сектора. Целта е гарантиране на високи стандарти за качество и безопасност при агротуристическите продукти и услуги и допринасяне на устойчиво развитие в селските райони. В зависимост от аспектите на тази алтернативна форма на туризъм контролът при осъществяване на дейността в България се осъществява от институциите по множество начини. Примери за това са регистрацията и лицензирането от страна на Министерството на туризма (отговаря за вписването в базата данни на агротуристическите места за настаняване и за издаването на лиценз за упражняване на туристическа дейност), Агенцията за безопасност на храните (осигурява контрола на хранителните продукти, произведени и предлагани в агротуристическото място) и Регионалните здравни инспекции (проверяват санитарно-хигиенните условия на агротуристическите места); спазването на съществуващите закони и разпоредби (Закон за туризма, Наредба за категоризацията на туристическите места за настаняване, Наредба за изискванията за минимални условия за осъществяване на туристическа дейност и др.); контролните органи (Инспекторите на Министерството на туризма, Органите на Агенция за безопасност на храните, Служителите на регионални здравни инспекции и др.); санкциите (при неспазване на законите и разпоредбите в областта на туризма агротуристическите места подлежат на глоби, административни наказания и в крайни случаи със затваряне на обекта). В допълнение към институционалния контрол агротуристическия сектор има възможност за саморегулация чрез Сдружения на агротуристически оператори (те разработват собствени кодекси за поведение и етика, които спазват техните членове), Системи за сертифициране (сертифицирането на някои

агротуристически места се осъществява по различни системи за качество като Системата за управление на безопасност на храните НАССР или биосертифицирането). В заключение контролът върху дейността в агротуризма е важен инструмент за гарантиране на качеството и безопасността на агротуристическия продукт, защита на потребителите, подпомагане на устойчивото развитие на тази алтернативна форма на туризъм, създаване на честна конкуренция и повишаване на имиджа на дадено място. Чрез ефективен контрол страната може да се позиционира като лидер в този сектор и да привлича български и чуждестранни туристи, които търсят автентични и биологични преживявания.

В заключение следва да подчертаем, че България има необходимия потенциал за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти. Напредъкът в тези два сектора от икономиката изисква целенасочени действия от страна на държавата, общините, неправителствените организации и земеделските производители. Основната цел на всички заинтересовани страни е утвърждаването на агротуристически практики и прилагане на биологични принципи при отглеждане на хранителните продукти чрез привличане на платежоспособни потребители. Полаганите усилия за устойчивото развитие на агротуризма и биопродуктите могат да се гарантират чрез насочване на вниманието към следните основни направления:

- ✓ Ангажиране на всички заинтересовани страни в изграждане и развитие на агротуризма и биопродукти в България чрез подобряване на качеството на предлаганите агротуристически продукти и услуги;

- ✓ Подготовка на кадри и управление на човешките ресурси в тази алтернативна форма на туризма чрез създаване на политика за обучение на професионално подготвени хора, задържането им трайно в сектора и нови подходи за напредък;

- ✓ Увеличаване на броя туристически посещения и повишаване на степента на информираност на български и чуждестранни туристи чрез въвеждане на съвременни практики за по-здравословен и екологичен начин на живот и почивка;

✓ Подпомагане от страна на държавата чрез изготвяне на единна законова и нормативна уредба в агротуризма и биопродуктите, създаване на допълнителни програми за финансиране, изграждане и поддържане на съвременна инфраструктура в селските райони;

✓ В областта на маркетинга трябва да се предприемат действия за представяне и популяризиране на Република България като туристическа дестинация с развити агротуризм и биопроизводство;

✓ Изисква се изграждане на местни и чуждестранни партньорства, мрежи и сдружения с цел обединяване на усилия и ресурси (финансов, интелектуален...), подкрепа на инициативи и иновации, планиране и подобряване на агротуристическия продукт;

✓ Постигне на устойчиво развитие чрез опазване на околната среда и осигуряване на природна среда, която да доставя удовлетворение на местното население и нейните посетители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на възможностите за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България в настоящия дисертационен труд се основава на съвременните тенденции за устойчив напредък в селските райони. Тази алтернативна форма на туризъм създава начини за укрепване на местната икономика, осигурява множество работни места и нови предприятия, разработва и насърчава програми за обучение и сертифициране, на базата на които се насочва вниманието на обществото към земеделското стопанство и околната среда. Актуалността на проучваната проблематика се определя от нарастващия интерес към здравословния начин на живот и изоставащото развитие на селските райони в страната. Опазването на околната среда и ръстът на селскостопанското производство, основани върху туризма, са едни от бързо развиващите се сектори в световен мащаб. Авторът на настоящата дисертация прави опит за представяне на възможностите за постигане на взаимовръзка между аграрния туризъм и биологичните продукти в страната, като краен резултат е формулирането на направления за подобряване на агротуристическия бизнес.

На основата на формулираната научно-изследователска цел в първа глава на настоящата разработка е направена същностна характеристика и класификация на агротуризма. Анализирани са теоретичната основа на понятието, чрез която се разширява и задълбочава познанието за него. В това отношение принос в дисертацията е изведената авторова дефиниция, в която агротуризмът се определя като „разновидност на селския туризъм, включващ туристически и земеделски дейности, които са предлагани от селскостопанските производители за генериране на допълнителни доходи и извършвани доброволно от страна на посетителите (туристите) с цел отпих, развлечение, наслада и образование“. Откроява се трудност при извеждане на типологията поради факта, че тази разновидност на селския туризъм не е напълно проучена и развита. Независимо от това е направен опит за изготвяне на система от признаци за групирането му. Ролята и значението на агротуризма се открояват в анализа на пазара на този вид алтернативен туризъм в световен мащаб. Изучаването му насочва към необходимостта от допълнителни изследвания в областта. Липсата на държавни и частни проучвания на този специфичен пазар и единност при дефинирането му са основните фактори за неправилното тълкуване и осъществяването на погрешни действия по планиране, управление, регулиране и анализ на агротуризма. Всичко това води до необходимостта от съвременен теоретичен напредък и единни дейности при устойчиво развитие на агротуризма. В дисертацията е направен обстоен анализ на термина „биопродукт“ чрез представяне на взаимовръзката между понятията „биологичен“, „органичен“, „натурален“ и „екологичен“. От една страна те се различават по съдържание и законова регулация, от друга страна могат да означават едно и също. Значимостта при изследване на биологичното производство се определя както от ролята му в устойчивото развитие на селските райони и заетостта на местното население, така и от насочване на вниманието към здравословен и екологичен начин на живот. Приносът в дисертацията при оценката на възможностите за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти е осъществена на базата на създадения концептуален модел. Той обхваща входяща и изходяща информация, допълнена от вътрешни и външни фактори и емпирични проучвания на национално ниво. Чрез него се постига

устойчиво развитие от страна на предлагателите (селскостопанските производители) с цел удовлетворяване на нуждите, желанията и очакванията на крайните потребители (туристите).

Във втора глава е осъществен анализ на пазара на агротуризма в България. Аграрният и туристическият сектор в страната притежават важна социално-икономическа роля и оказват влияние върху опазването на околната среда. Предпочитанието на туристите към тази алтернативна форма на туризма е обусловено от настъпилите събития през последните години, а именно пандемията КОВИД-19, и промяната в желанията и нуждите на туристите – предпочитания към ограничен брой посетители, посещение на малки ферми, избор на качествена храна, свързване с природата и доближаване до културата и бита на селското население в страната. Предлагането на биологични продукти в агротуристическото място пряко зависи от съществуващата правна рамка в България и Европейския съюз. Анализирани са развитието на биологичното земеделие чрез представяне на основните данни за биологична земеделска площ, брой търговци, отглеждани биологични продукти, животни и нормативната уредба на тези продукти в страната. Разглеждането на законовите документи дава насоки за съществуващите изисквания към този вид стоки - условията за производство, търговия, етикетиране и контрол. Принос в дисертационния труд има направения ситуационен анализ и анкетно проучване, които обвързват агротуристическите дейности чрез биологичните практики в България. Изготвеният ситуационен анализ представя и прогнозира положителните и отрицателните характеристики на вътрешната и външната среда на агротуризма чрез биопродукти в страната. Негов резултат е определянето на аграрния туризъм като подходяща и съвременна стратегия за постигане на устойчив растеж. Проведеното онлайн анкетно проучване относно отношението на българите към потреблението на биопродукти в тази форма на алтернативен туризъм очертава основните социални и демографски характеристики и особеностите в потребителските им навици.

Насоките за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България, в третата част на дисертационния труд, се основават на социалните,

икономическите, демографските и потребителските тенденции и определят редица перспективи пред него. Постигането на устойчиво развитие е възможно чрез изготвяне на програми за обучение и образование, постигане на сътрудничество между държавните институции, неправителствени организации и бизнеса, финансиране от страна на държавата, осъществяване на маркетингова дейност, създаване на нормативна уредба, осъществяване на мониторинг и оценка на въздействието на агротуризма върху икономическата, социалната и природна среда. Общите предизвикателства са насочени към влиянието от пандемията КОВИД-19, неустойчивото развитие, социалните проблеми, зависимостта от чуждестранни туристи и промените в климата, докато потенциалните проблеми са свързани със земеделските стопанства, агротуристическия продукт, туристите, местното население, държавните ограничения, пазарните фактори, материалните условия и природните фактори.

Постигането на единство между агротуристическия бизнес и пазара на биопродукти в България е печеливша ниша, която има възможност за постигане на диверсификация на селскостопанската дейност, прилагане на устойчиви практики, подпомагане на местните общности, съхранение на местните традиции и култура и опазване на околната среда. Основа на дълготрайно развитие на този сектор е предлагане на комбинация от качествен агротуристически продукт и устойчиви практики с цел постигане на баланс между възможностите на земеделските производители и желанията на туристите. За успешното развитие на тази туристическа дейност се изисква комплексен подход, който съчетава редица аспекти като финансова подкрепа, развитие на човешките ресурси, подобряване на инфраструктурата, гарантиране на качеството, сътрудничество, иновации, маркетинг и др. Чрез прилагането на тези мерки страната има възможност за позициониране като привлекателна дестинация в областта на аграрния туризъм и биологичното производство и привличане на туристи, търсещи автентични и екологични преживявания. В обобщение авторът на дисертационния труд заявява, че съществуват възможности за развитие на агротуризм чрез използване на биопродукти в България и насочва внимание към необходимостта от бъдещата научна и практическа работа в тази област.

IV. Справка за приносите в дисертационния труд

Осъществено е изследване в настоящия дисертационен труд постига резултатите, отговарящи на формулираните цели и задачи. На базата на това е възможно извеждането на следните основни приноси, които имат теоретичен и практически характер:

1. Формулирана е авторова дефиниция за агротуризма, като е изведена типологията и са проследени неговата роля и значение за развитието на туристическия сектор.

2. Разработен е концептуален модел за изследване на възможностите за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България.

3. Извършен е ситуационен анализ на агротуризма.

4. Осъществено е емпирично проучване, на основата на което е изследвано отношението на българите към потреблението на агротуризма и биопродукти в България.

5. Формулирани са стратегически насоки за развитие на агротуризма чрез биопродукти в Р. България.

V. Публикации по дисертационния труд

Статии

1. Косева, Д. (2017). Устойчиво развитие на агротуризма и биопродуктите. Годишник на Висше училище по мениджмънт, Том 10, 47-55, ISSN 2367-7368.

2. Косева, Д. (2018). Сертифициране и етикетиране на биопродуктите в областта на агротуризма. Известия на Съюза на учените - Варна. Том 7. №3. 91-100. ISSN 1314-7390 (print).

Доклади

1. Косева, Д. (2017). Устойчиви градове. Регионална икономика и устойчиво развитие. Сборник с доклади от научна конференция, Том 2, №14, 186-199, ISBN 978-954-21-0957-0.

2. Косева, Д. (2017). Отношение на българите към агротуризма и биопродуктите. Туризм. Иновации. Стратегии. Юбилеен сборник. 366-372. ISBN 978-619-7125-34-4.

3. Косева, Д. (2018). Зелените сгради и агротуризма. Строително предприемачество и недвижима собственост. Сборник с доклади. №33. 305-315. ISSN 1313-2369.

4. Косева, Д. (2018). Добри практики в развитието на агротуризма. Четиринадесета международна научна конференция на младите учени. 490-498. ISBN 978-954-8590-68-6.

VI. Декларация за оригиналност

Аз, долуподписаната Деница Миладинова Нанкова, декларирам, че настоящият дисертационен труд „Възможности за развитие на агротуризма чрез използване на биопродукти в България“ е изцяло авторски продукт и в неговото разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки. Настоящата дисертация не е прилагана за придобиване на научна степен в друго висше училище, университет или научен институт.

Дата: .....г.

Подпис: .....

Гр. Варна

(Д. Нанкова)